

T&T KLASSIEKEN / VERTAALDE TEKSTUITGAVEN

Middeleeuwen

Karel en Elegast

Beatrijs

Lanseloet van Denemarken (gevolgd door die Hexe)

Mariken van Nieumeghen

Lanceloet en het hert met de witte voet

Elckerlijc

Esopet

Esmoreit / Lippijn

Roelandslied

Tprieel van Troyen

Van den vos Reynaerde

Vijf sotternieën

Gloriant

Floris ende Blancefloer

Renout van Montalbaen [De vier heemskinderen]

De borchgravinnen van Vergi

Esbatement van den appelboom

De reis van Sint Brandaan

Theophilus

Zeventiende eeuw

G.A. Bredero, De klucht van de koe

G.A. Bredero, Spaansche Brabander

G.A. Bredero, De klucht van de meulenaer

G.A. Bredero, Sijmen sonderoeticheyt

P.C. Hooft, Warenar

J. Cats, Het Spaans heidinetje

J. v.d. Vondel, Gijsbrecht van Amstel

J. v.d. Vondel, Joseph in Dothan

VAN KLASSE (18e t/m 20e eeuw)

Proza van Klasse, bloemlezing 18e/19e eeuw

P. Langendijk, Het wederzijds huwelijksbedrog

P. Langendijk, Don Quichot op de bruiloft van Kamacho

A.C.W. Staring, Jaromir / Marco

E.J. Potgieter, Jan, Jannetje en hun jongste kind

J.J. Slauerhoff, De laatste reis van de Nyborg

Kijk voor het actuele aanbod en het plaatsen van uw bestelling op www.taal-teken.nl

G.A. Bredero

DE KLUCHT VAN DE KOE

TEKST EN VERTALING

Tekstverzorging en vertaling
Hessel Adema

UITGEVERIJ TAAL & TEKEN

Vertaalde Tekstuitgaven
Zeventiende eeuw

Eerste druk, 1986
Zesde druk, 2019

ISBN 978-90-6620-031-9

© Uitgeverij Taal & Teken 1983-2019

Tekstverzorging en vertaling: Hessel Adema
Bewerking van deze druk: Luciën de Jong

De verzorger van deze tekstuitgave studeerde Nederlandse taal- en letterkunde en vergelijkende Literatuurwetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam en was jarenlang docent Nederlands bij het middelbaar en hoger onderwijs.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, digitaal bestand, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uitgeverij Taal & Teken
www.taal-teken.nl

Bredero werd op 16 maart 1585 in Amsterdam geboren als zoon van een schoenmaker uit de gegoede burgerij. Hij woonde in zijn jeugd in de Nes, in die tijd een drukke, belangrijke straat.

In de jaren na Bredero's geboorte nam Amsterdam snel in omvang en economische betekenis toe. Toen in 1585 de welvarende havenstad Antwerpen door de Spanjaarden veroverd werd, verplaatste een groot deel van de handelsactiviteiten zich naar Amsterdam. Rijke Antwerpse kooplieden, maar ook arme avonturiers, trokken noordwaarts en maakten Amsterdam tot een zeer actieve, levendige stad. De grote bedrijvigheid en de groeiende rijkdom hadden op hun beurt weer een sterke aantrekkingskracht op vele gelukzoekers tot uit de verre omgeving. Dit leidde ertoe dat de bevolking van Amsterdam in de eerste helft van de 17e eeuw werd verviervoudigd (van plm. 50.000 tot 200.000 inwoners). De stad groeide uit tot het economische en culturele centrum van Nederland.

Dat Bredero zich in het woelige stadsleven als een vis in het water heeft gevoeld, blijkt wel uit de rake typeringen die hij in zijn werk van het Amsterdamse straatleven heeft gegeven. Alleen iemand die zich sterk tot zijn onderwerp aangetrokken voelt, is in staat de mensen en situaties uit zijn omgeving zo treffend te beschrijven dat ze eeuwen later voor de lezer opnieuw tot leven komen.

In tegenstelling tot veel andere schrijvers uit die tijd heeft Bredero geen geleerde opvoeding gehad. Hierdoor was hij niet in staat de klassieke Griekse en Romeinse literatuur, die in de Renaissance zo vaak tot voorbeeld diende, in de oorspronkelijke taal te bestuderen. Deze omstandigheid heeft - samen met zijn natuurlijke aanleg en belangstelling - ertoe geleid dat Bredero zowel in de keuze van zijn onderwerpen als in zijn taalgebruik en vormgeving eenvoudiger is gebleven dan de meeste andere schrijvers uit zijn tijd. Bredero heeft dit wellicht zelf vaak als een tekort gevoeld, voor ons heeft het echter geleid tot een zeer leeswaardige literaire nalatenschap van een hoog getalenteerd schrijver, die vrij is gebleven van gekunstelde hoogdravendheid.

Bredero schreef gedichten, liederen, romantische toneelspelen, kluchten en blijspelen. Zijn blijvende roem heeft hij vooral te danken aan de humoristische toneelspelen. Helaas kon zijn werk niet uitgroeien tot grote omvang: hij stierf in augustus 1618 op nog jeugdige leeftijd aan een slepende ziekte nadat hij in de winter van 1617/18 had opgelopen.

Bredero schreef zijn belangrijkste kluchten in de jaren 1612/ 1613, maar in tegenstelling tot zijn romantische toneelstukken en blijspelen zijn ze tijdens zijn leven nooit in druk verschenen. *De Klucht van de Koe* werd in 1612 geschreven en zeer waarschijnlijk ook opgevoerd, maar werd pas in 1619 in een verzameluitgave met zijn andere kluchten gepubliceerd.

Het is denkbaar dat Bredero niet gewild heeft dat zijn kluchten tijdens zijn leven - en misschien ook wel niet daarna - in boekvorm zouden verschijnen. Mogelijk vond hij dat ze alleen op het toneel tot hun recht zouden komen, dat de levendigheid bij het lezen te veel verloren zou gaan. Misschien ook beschouwde hij de kluchten als minder serieus werk en wilde hij - zijn verlangen naar erkenning door geleerdere collega's in aanmerking genomen - voorkomen dat zijn naam er al te nadrukkelijk aan verbonden zou worden.

De handeling in *De Klucht van de Koe* is eenvoudig. Een zelfbewuste dief overnacht op weg naar Amsterdam bij een boer annex herbergier. De boer vertelt zijn gast uitvoerig over zijn zaken en stelt voor hem de volgende dag naar Amsterdam te vergezellen. De verhalen van de boer hebben de dief op een idee gebracht. Hij steelt 's nachts de koe van de boer en gaat een eindje richting Amsterdam. Hij bindt het dier vast achter een hooiberg en gaat terug naar zijn bed. De boer heeft niets gemerkt.

De volgende dag gaan de twee op pad. De dief haalt onderweg de koe op en maakt de boer wijs dat hij hem als aanbataling op een oude schuld heeft ontvangen. Hij krijgt de boer zelfs zover dat deze ermee instemt de koe voor hem op de markt te verkopen. Ze spreken af elkaar in een herberg in Amsterdam weer te ontmoeten.

De lezer heeft dan inmiddels al kennis gemaakt met deze herberg door middel van een dialoog tussen de inhalige waardin Giertje en een optrekker (= fuifnummer). De dief vermaakt zich aller genoeglijkst met dit duo in afwachting van de komst van de boer. Als deze hem na enige tijd de opbrengst van de koe komt brengen, biedt de dief aan het gezelschap op een maaltijd te trakteren. Om het lekkers te kunnen halen, leent hij schotels van Giertje en een jas van de optrekker. Om nooit meer terug te keren! Het bedrog wordt de drie duidelijk als het zoontje van de boer de diefstal van de koe komt melden. Iedereen is te grazen genomen; de dief heeft handig gebruik gemaakt van de domheid, gulzigheid en inhaligheid van het drietal.

Minstens zo interessant als deze intrige zijn echter de anekdotes waarmee deze klucht doorweven is en de vermakelijke onderlinge dialogen. De kwaliteit van *De Klucht van de Koe* schuilt vooral in de levensechtheid van de geschetste figuren en taferelen, de vlotte verteltrant en het bij de situatie passende taalgebruik.

Bredero is de eerste schrijver in onze literatuur die er regel van maakt het taalgebruik bij zijn toneelfiguren aan te passen. De geloofwaardigheid van zijn dialogen wordt onder andere bereikt door de volkstypen in hun eigen taal te laten praten. Voor *De Klucht van de Koe* betekent dit dat de taal in het gehele stuk doorspekt is met het Amsterdamse volksdialect en het West-Friese plattelandsdialect zoals dat in de omgeving van de stad gesproken werd.

De intrige van de klucht heeft Bredero ontleend aan een verhaal uit het 16e-eeuwse volksboek *Cluchtboeck, inhoudende veel recreative Prepoosten, ende Cluchten*. Dit verhaal is weer een bewerking van een Duits origineel.

DEZE UITGAVE

Deze vertaalde tekstuitgave sluit aan bij de inmiddels in het onderwijs welbekende serie Vertaald Middelnederlands. Bij de introductie van deze reeks lag het niet in de bedoeling de serie vertaalde tekstuitgaven uit te breiden tot de letterkunde uit latere perioden. Vanuit de onderwijswereld werd echter reeds korte tijd na het verschijnen van de eerste delen de vraag naar vertaalde uitgaven uit de 17e en 18e eeuw steeds nadrukkelijker. Na een vrij lange periode van aarzeling en proefvertalingen werd tenslotte tot de vertaalde uitgave van *De Klucht van de Koe* besloten.

Anders dan bij de vertalingen in de reeks Vertaald Middelnederlands is gekozen voor een weergave in rijmende versvorm om het karakter van het origineel zo veel mogelijk te behouden. De beeldspraak van Bredero is ter wille van een zo groot mogelijk begripelijkheid niet steeds letterlijk vertaald. Soms werd een verduidelijking aan de beeldspraak toegevoegd, soms werd het beeld vervangen door het bedoelde en in enkele gevallen werd de beeldspraak vervangen door een andere.

Vertalen is interpreteren. Noodgedwongen moest op die plaatsen in de tekst waar verschillende interpretaties mogelijk zijn, in de vertaling een keuze worden gemaakt. Het verantwoorden van deze plaatsen is - als niet passend in de opzet van deze uitgave - achterwege gelaten.

De 17e-eeuwse tekst in deze uitgave is die van de in 1619 verschenen verzameluitgave van Bredero's kluchten. In de interpunctie zijn enkele kleine wijzigingen aangebracht.

Voor deze uitgave werd verder o.m. gebruik gemaakt van:

A.A. van Rijnbach, *De kluchten van Gerbrand Adriaensz. Bredero*,
Amsterdam 1926 (proefschrift Utrecht);

G.A. Bredero's kluchten, bezorgd door Dr. Jo Daan, 6e druk,
Culemborg 1980;

G.A. Bredero's kluchten, ingeleid en toegelicht door Dr. C. Kruyskamp,
2e druk, Zutphen 1975.

Bij deze zesde druk

De vierde en vijfde druk zijn vrijwel gelijk aan de twee vorige. In de vertaling werden hier slechts een paar kleine wijzigingen aangebracht.

Hessel Adema, 2005

Bij deze zesde druk

In deze zesde druk zijn spel- en zetfouten verwijderd en zijn de vormgeving en uitlijning iets aangepast. In het onderwijs kunnen de verschillende drukken zonder veel bezwaar naast elkaar worden gebruikt.

Luciën de Jong, 2019

ONSCULD, EN TOE-GIFT

Tegen alle
Verstandeloose Waan-bet-Weters
En
Garen-wijse Oordeelaren

ICK heb, o waerde Vrindt, en Heer
Op dit Voorslagh geen stoffe meer,
Heb ick 't na wensch niet konnen deylen;
Onkunde is 't, die hindert myn,
5 Geen werck hoe schoon dat het mach zyn,
Of daer sal somwyl yet an feylen.

Het is voorwaar geen vromer man,
Die meerder doet als hy en kan.
Ick heb het na myn macht geschreven,
10 Ghy die dit siet, erkauwt, of leest,
Zijt ghy begift met hooger Geest,
Den ionghen Leerling wilt toegeven.

Verschoont, merckt ghy myn onverstant,
Niet veel te kennen is geen schant,
15 Maar die wel mach en niet wil leeren!
Heb ick my wat te veel verkloect,
Scheldt niemant die te leeren soeckt
Van u, o kunstenrijcke Heeren.

Is yemand hoogh, en wel begaaft,
20 Wat baat dat hy zyn licht begraaft
Bekooren-maat voor ons gesichten:
Is u Vernuft so hel en klaar,
So steltet op de kandelaar,
Het sal ons duysterlingen lichten.

Hy is wel wijs, en waard ge-eerd,
Die ons het nut met vreugde leerd.
Gelyck veel oude kloecke Wysen:
't Is niet genoeg datmen 't vermeet,
Betoont met doen het geen ghy weet,
30 Soo sal u werck zyn Meester prysen.

VERONTSCHULDIGING EN TOEGIFT

bestemd voor alle
domme betweters
en
waanwijze critici

Ik heb, o waarde vriend, en heer,
Geen nadere toelichting meer
Als ik dit spel niet naar uw zin kon schrijven:
Mijn onkunde belemmert 't mij.
5 Er is geen werk, hoe fraai 't ook zij,
Of er zal wel iets te wensen blijven.

Men is bepaald geen verstandig man
Als men meer wil presteren dan men kan.
Ik heb 't naar vermogen geschreven:
10 Gij die dit ziet, beschouwt of leest,
Bent u begiftigd met een scherp're geest,
Wilt u 't de jonge leerling dan vergeven?

Vergeef me als u mijn onkunde ziet:
Niet veel te weten is lang zo erg niet
15 Als wel te kunnen, maar niet te willen leren.
Mocht ik te veel hebben gewild,
Laak niet iemand die zijn zucht naar kennis stilt
Bij u, o kunstzinnige heren.

Een hoogbegaafde heeft de plicht
20 Om nimmer zijn helder licht
Onder de korenmaat te laten schijnen.
Is uw verstand helder en klaar,
Plaats uw licht op de kandelaar:
En 't duister zal voor ons verdwijnen.

Wie ons met plezier het nuttige leert,
Zal om zijn wijsheid worden geëerd.
Reeds zeiden vele oude wijzen:
Het gaat niet om wat men beweert,
Maar om hetgeen een mens presteert:
30 Om 't werk zal men de maker prijzen.

Maar ghy die u voor wys beroemt,
Om dat ghy eenigh laster noemt,
Of geleendt-wijslyck weet te melden
Het geen in and're ghy begeekt,
35 Siet of dat self u oock gebreect,
Ghy sult veel licht, so licht niet schelden.

Al zyn myn Rymen hoogh noch goet,
Noch niet be-honicht suycker-soet,
Maar geesteloos, wuft, en on-aardigh:
40 Ghy Heeren vroom, kloeck, spits, en wys,
Verdien ick schoon geen lof, noch prys,
Ick ben ten minste onschuldens waardigh.

Want niemand kan strackx Meester zyn.
Niemand en werdt goedt Chirurgyn,
45 Of hy en leerd eerst doen, en scheeren.
Aenschouwt voor kunst myn wil en vlyt,
't Geen natuur schort, volmaackt de tyt
Of God, die 't alles KAN VERKEREN.

Gerbrand Adriaensz Bredero

Maar als u zich op uw wijsheid beroemt,
Omdat u een paar fouten noemt,
Of andermans wijsheid na gaat praten:
Overweeg dan eens of u misschien zelf ook lijdt
35 Aan dat wat u een ander verwijt.
U zou wellicht het vitten moeten laten!

Al zijn mijn verzen niet zo goed
En ook bepaald niet suikerzoet,
Maar simpel, luchtig en soms ongepast:
40 Gij Heren, zo wijs, knap en kien,
Als ik dan geen lof of eer verdien:
Mijn onschuld staat tenminste vast.

Want niemand kan meteen een meester zijn.
Nooit werd iemand een goed chirurgijn
45 Zonder eerst te leren scheren.
Waardeer mijn goede wil en vlijt;
Wat nog niet deugt, vervolmaakt de tijd
Of God, die alles KAN VERKEREN.

Gerbrand Adriaensz Bredero

G. A. BREDEROOS
KLUCHT VAN DE KOE

PERSOONAGIEN

DIRCK THYSSEN - DE BOER GHYSJE - DE GAEUW-DIEF

IOOSJE - d'OptreckerVRIESSE GRIETJE - DE WAERDIN

KEESJE - D'BOEREN SEUNTJE

DE GAEU-DIEF

- Een Kruyck gaat soo langh te water tot datse barst.
Men treckt een Boogh soo lang tot datse stukken knarst.
De Steel-kunst doet zyn Meester de dood vaak verwerven.
Maar 't komt by 't huylen vande Honden niet dat de Kalven sterven.
- 5 Een van dese Heyens, die de luy goeder-geluck seggen,
Die saghmen eens in myn handg, en die wistmen uyt te leggen,
Dat ick om myn achttiende Jaar, van wegen eenige straf,
An een dwars-hout, door een hennipe venster, sou klimmen in myn graf.
Maar ick ben den dans wel lustigh noch ontsprongen,
- 10 Want ick ben noch noyt op myn Dievery bevongen,
Deur dien ick by de luy dus eereelijck koom uyt,
En al even wel so schuylter een Gaeuwe-Dief in myn huylt.
Ick kreegh lestent en buydt op de Reden-rijckers Camer,
Daer brack ick en kist op, met een breeck-beytel, en met een hamer
- 15 Die ick daer vond leggen en ick lichte de kas
Van al de swaricheyd, daer sy me beladen was,
Ick stack het in myn Tas sick raakten daer me op 't hollen,
By de soete Split-ruyters, die troetel-siecke Snollen,
Die wisten my so te pollen so dat ick op het lest
- 20 Al de bocht verslempten, en hiel dat lege nest,
Het was oock seker best dat icker wat voor poesten,
Dat arme gevangen geld, dat schimmelde, het roesten,
't Was wonder so't verwoesten doen 't in zyn vryheyt quam,
't Geld was wel hartigh blyd dat icket so me nam.
- 25 De Rederyckers waren gram, sy keken op mekaar,
D'een vermoedent op die, den ander weer op een aar.
Doe spracker een soete Vaar: mooglijck of hy hier inden hoop is,
Een siet offer niet weer wat op zyn Cape de Grijs te koop is,

G. A. BREDERO'S
KLUCHT VAN DE KOE

PERSONAGES

DIRCK THYSSEN, DE BOER GIJSJE, DE GAUWDIEF

JOOSJE, DE OPTREKKER (= fuifnummer) FRIESE GIERTJE, DE WAARDIN

KEESJE, HET ZOONTJE VAN DE BOER

DE GAUWDIEF

- Een kruik gaat zo lang te water tot hij barst.
Men spant een boog slechts tot hij in stukken knarst.
De kunst van 't stelen wordt vaak met de dood bekocht.
Maar om hier conclusies aan te verbinden, is mij te ver gezocht.
- 5 Een van die zigeuners die de mensen de toekomst voorspellen,
Heeft eens mijn hand gelezen en wist me te vertellen
Dat ik rond mijn achttiende jaar, bij wijze van straf,
Via een strop aan een galg, belanden zou in mijn graf.
Maar tot nu toe ben ik mooi aan de dans ontsnapt,
- 10 Want ik ben nog nooit tijdens het stelen betrapt.
Dat komt omdat ik op de mensen zo'n goede indruk maak,
Terwijl ik me toch met hart en ziel kan wijden aan een kraak.
Laatst had ik een mooie vangst in de rederijkerskamer;
Ik brak er een kist open met een beitel en een hamer
- 15 Die ik daar liggen zag, en ik ontdeed de kas
Van de zware vracht waarmee ze beladen was.
Ik stak het in mijn zak en ging er mooi mee aan de zwier
Bij de lekkere snollen, de behaagzieke meisjes van plezier.
Zij wisten mij zo te paaien dat ik, voor ik het wist,
- 20 Al de poen verbrast had uit die rederijkerskist.
Het was ook beslist veel beter dat ik er wat plezier van had:
Dat arme opgesloten geld, het roestte en schimmelde daar maar wat.
Het was verbazend hoe wild het werd toen het in vrijheid kwam:
't Geld was bepaald wel blij dat ik het onder mijn hoede nam.
- 25 De rederijkers waren boos, ze keken naar elkander,
Ze wantrouwden elkaar, de een verdacht de ander.
Een van hen zei:: 'Mogelijk loopt de dief hier vrolijk rond te stappen
Om te kijken of er niet weer wat voor hem valt te gappen,